

Sygn. akt II CSK 368/10

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 2 lutego 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

SSN Dariusz Dończyk (sprawozdawca)

SSN Jan Górowski

w sprawie z powództwa J. S.
przeciwko Skarbowi Państwa - Staroście Z. w Z.
o wydanie nieruchomości i zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 2 lutego 2011 r.,
skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 3 lutego 2010 r.,

- 1) oddala skargę kasacyjną;
- 2) nie obciąża powódki kosztami postępowania kasacyjnego;
- 3) przyznaje od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego adw. B. B. wynagrodzenie w kwocie 5400 (pięć tysięcy czterysta) zł podwyższone o stawkę podatku od towarów i usług przewidzianą dla tego rodzaju czynności za nieodpłatną pomoc prawną udzieloną powódce z urzędu w postępowaniu kasacyjnym.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 16 kwietnia 2009 r. Sąd Okręgowy w Z. oddalił powództwo wniesione przez J. S. i S. O. przeciwko Skarbowi Państwa – Staroście Z. w Z. o wydanie nieruchomości położonej w D., składającej się z działek nr 129, 179/1, 295, 320, 321 o pow. 10,37 ha, dla której Sąd Rejonowy w Z. prowadzi księgę wieczystą KW nr [...], ewentualnie o zasądzenie na rzecz powódek kwoty 5.000.000 zł.

Ustalił, że St. O. i S. O. byli właścicielami gospodarstwa rolnego położonego w D., o powierzchni 12,21 ha. W dniu 28 maja 1969 r. St. O. złożył wniosek o przejęcie na rzecz Państwa w zamian za rentę części gruntów z pozostawieniem sobie zabudowań oraz gruntu o łącznej powierzchni 3,04 ha. Dnia 28 listopada 1969 r. St. O. i S. O. złożyli oświadczenie woli przekazania gospodarstwa na własność Państwa w zamian za rentę, w którym oświadczyli, że dobrowolnie wyrażają zgodę na przekazanie swojego gospodarstwa położonego w D. o ogólnej powierzchni 12,21 ha - składającego się z działek nr 129, 153, 179, 295, 320 i 321 - na własność Państwa w zamian za rentę jednocześnie oświadczając, że nie rezygnują z prawa uzyskania mieszkania oraz nie rezygnują z działki gruntu o powierzchni 1,00 ha. Decyzją nr PB.U.II-1/157/69 z dnia 29 listopada 1969 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Rolnictwa i Leśnictwa w Z. orzekło o przejęciu na własność Państwa nieruchomości rolnych o powierzchni 12,21 ha, zapisanych w księdze wieczystej nr [...] Państwowego Biura Notarialnego w Z. Decyzją tą wyłączono spod przejęcia na własność Skarbu Państwa zabudowania wchodzące w skład przekazywanej nieruchomości położone na działce nr 153, które stanowią odrębny przedmiot własności i z chwilą śmierci właściciela przechodzą na własność Państwa, chyba, że uprzednio zostały przez niego zbyte. Od powyższej decyzji St. O. złożył odwołanie. Natomiast w piśmie z dnia 5 grudnia 1969 r. zwrócił się do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Z. o zmniejszenie gospodarstwa z powierzchni 12,21 ha do 3 ha i przydzielenie gruntów z działki nr 153 i 179. Wydział Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Powiatowej Rady Narodowej decyzją z dnia 26 lutego 1970 r. nr PB.U.II-1/157/69 uchylił swoją decyzję z dnia

29 listopada 1969 r. w sprawie przejęcia na własność Państwa gospodarstwa rolnego St. i S. O. Dnia 13 marca 1970 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Z. wyraziło zgodę na przekazanie na rzecz Państwa działek nr 129, 179/1, 295, 320 i 321 o ogólnej powierzchni 10,37 ha w trybie art. 179 k.c. przez St. O. Akt notarialny dotyczący przekazania na własność Państwa przez St. O. i S. O. w trybie art. 179 k.c. części gospodarstwa o łącznej powierzchni 10,37 ha został sporządzony w dniu 19 marca 1970 r. Dla przekazujących pozostało gospodarstwo o obszarze 1,84 ha. St. O. zmarł 30 grudnia 1993 r. Spadek po nim nabyła jego córka J. S.

Sąd pierwszej instancji uznał powództwo za nieuzasadnione, gdyż powódki nie wykazały na jakiej podstawie żądały zwrotu nieruchomości, ani odszkodowania. St. O. i S. O. w 1969 r. zdecydowały się na przekazanie części posiadanego gospodarstwa rolnego położonego w D. o powierzchni 10,37 ha na własność Państwa w zamian za rentę, z pozostawieniem mieszkania i działki gruntu o powierzchni 3 ha na zasadach wynikających z przepisów ustawy z dnia 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność Państwa (Dz.U. Nr 3, poz. 15). Zrzeczenie się części nieruchomości nastąpiło w drodze oświadczenia woli złożonego przed notariuszem w formie aktu notarialnego, a nie w trybie postępowania administracyjnego i decyzji administracyjnych. Powódki nie wykazały, aby oświadczenie woli St. O. i S. O., dotyczące zrzeczenia się części gospodarstwa rolnego o powierzchni 10,37 ha, w trybie nie obowiązującego już art. 179 k.c., dotknięte było wadą oświadczenia woli w postaci błędu. Skutkiem zrzeczenia się nieruchomości była utrata przez St. O. i S. O. własności części gospodarstwa rolnego i nabycie jej przez Skarb Państwa, zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami.

Od wyroku Sądu Okręgowego w Z. apelację wnieśli powódki. W toku postępowania apelacyjnego zmarła S. O. Spadek po niej nabyła w całości J. S. Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 3 lutego 2010 r. oddalił apelację. Uznał za prawidłowe ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji. Wskazał, że nieruchomości, których domagała się powódka w wyniku scalenia zostały wcielone w skład innych działek i

obecnie stanowią własność osób fizycznych i prawnych, nie są więc w faktycznym władaniu pozwanego. Powódka nie wykazała również, aby posiadała tytuł prawny do nieruchomości, której wydania żądała. Okoliczności te uzasadniały oddalenie powództwa windykacyjnego. W pozostałym zakresie Sąd odwoławczy uznał za prawidłową ocenę Sądu pierwszej instancji, uzupełniając je o tyle, że St. O. i S. O. nie złożyli oświadczenia w trybie art. 88 § 1 k.c. o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli.

Powódka J. S. zaskarżyła wyrok Sądu Apelacyjnego skargą kasacyjną opartą na podstawie naruszenia przepisów postępowania, które mogły mieć istotny wpływ na wynik sprawy: art. 378 § 1 i art. 379 pkt 2 w zw. z art. 386 § 2 k.p.c., poprzez ich niezastosowanie w sytuacji, gdy wyrok Sądu Okręgowego w Z. z dnia 16 kwietnia 2009 r. został wydany z naruszeniem art. 67 § 2 k.p.c. w zw. z art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 8 lipca 2005 r. o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, Dz.U. Nr 169, poz. 1417 ze zm., zwanej dalej: u.p.g.s.p.), skutkującym nieważnością postępowania przed Sądem pierwszej instancji. Powódka wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz wyroku Sądu Okręgowego w Z. z dnia 16 kwietnia 2009 r., zniesienie postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W skardze kasacyjnej, zgodnie z faktycznym stanem rzeczy, podniesiono, że przed Sądem pierwszej instancji za pozwaną Skarb Państwa - reprezentowany przez Starostę Z. - czynności zastępstwa procesowego nie były wykonywane przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa, która podjęła te czynności dopiero na etapie postępowania apelacyjnego.

Według art. 378 § 1 k.p.c., sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach apelacji; w granicach zaskarżenia bierze jednak pod uwagę nieważność postępowania. Przepis ten, określający granice apelacji, zobowiązuje sąd drugiej instancji do zbadania z urzędu, czy postępowanie przed sądem pierwszej instancji jest dotknięte nieważnością (por. uchwałę siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07). Sąd odwoławczy narusza

art. 378 § 1 k.p.c., gdy mimo nieważności postępowania przed sądem pierwszej instancji, nie dostrzega tego uchybienia procesowego i nie wyciąga z tego właściwych konsekwencji procesowych. Inne uchybienia procesowe, sąd drugiej instancji bierze pod uwagę jedynie wówczas, gdy w apelacji zostaną podniesione odpowiednie zarzuty procesowe.

Abstrahując w tym miejscu od zagadnienia, czy postępowanie przed Sądem Okręgowym było dotknięte nieważnością, w skardze kasacyjnej podnosi się jedynie zarzut naruszenia przepisów procesowych art. 378 § 1 k.p.c. i art. 386 § 2 w z art. 379 pkt 2 k.p.c., które nie spowodowały jednak nieważności postępowania przed sądem drugiej instancji. Ponadto zarzucane przez powódkę naruszenia przepisów postępowania, których miał dopuścić się Sąd Apelacyjny, dotyczą wyłącznie interesów strony przeciwnej (pozwanego), która była nienależycie zastępowania przed sądem pierwszej instancji, czego nie dostrzegł Sąd drugiej instancji.

W wyroku z dnia 23 marca 2006 r., IV CSK 115/2005 (Lex Polonica nr 412530), Sąd Najwyższy przyjął, że niedopuszczalne jest powoływanie się w skardze kasacyjnej na naruszenie przepisów procesowych dotyczących interesów strony przeciwnej z wyjątkiem wadliwości, które skutkują nieważnością postępowania. Chodzi w takim przypadku o nieważność postępowania, która miała miejsce przed sądem drugiej instancji. Niezależnie bowiem od tego, interesów, której strony dotknęło uchybienie procesowe sądu drugiej instancji skutkujące nieważnością postępowania, Sąd Najwyższy, w ramach kontroli skargi kasacyjnej dokonywanej w granicach określonych art. 398¹³ k.p.c., takie uchybienie ma obowiązek uwzględnić z urzędu (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 1997 r., III CKN 6/97, Lex Polonica nr 344836, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2004 r., IV CK 269/2002, Lex Polonica nr 405197, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2005 r., II PK 274/04, OSNP 2006, nr 3-4, poz. 41, wyrok Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2006 r., I PK 124/06, OSNP 2008, nr 3-4, poz. 27). W orzecznictwie Sądu Najwyższego jest prezentowane konsekwentne stanowisko, że w ramach kontroli kasacyjnej nie podlega bezpośredniemu badaniu nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 21 listopada 1997 r., I CKN 825/97, OSNC 1998, nr 5, poz. 81,

z dnia 14 grudnia 2001 r., V CKN 556/00, Lex nr 53097, z dnia 11 kwietnia 2008 r., II CSK 625/07, Lex nr 627206, z dnia 8 października 2009 r., II CSK 156/09, Lex nr 603162). Kontrola ta może być dokonana jedynie pośrednio w razie podniesienia przez stronę w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia przez sąd drugiej instancji art. 378 § 1 k.p.c. oraz art. 386 § 2 k.p.c. W piśmiennictwie podnosi się, że Sąd Najwyższy powinien uwzględnić z urzędu także nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji, gdy skutki uchybienia procesowego sądu pierwszej instancji, powodującego nieważność postępowania, przenoszą się także na postępowanie przed sądem drugiej instancji. Nie ulega wątpliwości, że taka sytuacja zachodzi wówczas, gdy istniała podstawa do odrzucenia pozwu, co wywieść można z art. 398¹⁹ k.p.c., według którego Sąd Najwyższy uchyla wydane w sprawie wyroki oraz odrzuca pozew w razie stwierdzenia, że istniała podstawa do jego odrzucenia. W takim też przypadku należy dopuścić możliwość powoływania się przez stronę na naruszenie przepisów postępowania przez sąd drugiej instancji, na skutek niedostrzeżenia nieważności postępowania przed sądem pierwszej instancji, niezależnie od tego czyich interesów procesowych dotyczyło to uchybienie. Naruszenia przepisów postępowania, które, zdaniem powódki, skutkowały nieważnością postępowania przed sądem pierwszej instancji, nie przeniosło się jednak na postępowanie przed sądem drugiej instancji, gdyż na tym etapie postępowania czynności procesowe za pozwanego, zgodnie z art. 8 ust. 1 u.p.g.s.p., wykonywała Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa. Wobec powyższego, powódka w skardze kasacyjnej nie mogła powołać się na podniesione w skardze zarzuty, gdyż ewentualne naruszenie przez sąd odwoławczy powołanych w skardze przepisów postępowania nie spowodowało nieważności postępowania przed tym sądem i mogło dotyczyć jedynie praw procesowych pozwanego.

Z tych przyczyn dla oceny zasadności skargi kasacyjnej nie miało przesądzającego znaczenia, czy postępowanie przed Sądem Okręgowym było dotknięte nieważnością postępowania. Wbrew jednak stanowisku wyrażonemu w skardze kasacyjnej, postępowanie przed sądem pierwszej instancji nie było dotknięte nieważnością postępowania. Według art. 67 § 2 k.p.c., za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki

nadrzędnej. W zakresie określonym odrębną ustawą za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa. Przepis ten nie określa statusu procesowego Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa w postępowaniu sądowym, a mianowicie czy pełni ona rolę reprezentanta materialnoprawnego, czy też pełnomocnika procesowego Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 4 ust. 1 i 2 u.p.g.s.p., do zadań Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa, należy m.in. wyłączne zastępstwo procesowe Skarbu Państwa przed Sądem Najwyższym (art. 4 ust. 1 pkt 1) oraz zastępstwo procesowe Skarbu Państwa przed sądami powszechnymi (art. 4 ust. 1 pkt 2), które może mieć charakter fakultatywny (art. 8 ust. 3) albo obligatoryjny (art. 8 ust. 1 oraz ust. 2 zd. pierwsze). Według art. 8 ust. 5 ustawy, przejęcie zastępstwa procesowego Skarbu Państwa przez Prokuratorię Generalną – co nawiązuje do sytuacji uregulowanej w art. 8 ust. 3 u.p.g.s.p., ale ma także zastosowanie do zastępstwa procesowego wykonywanego na podstawie art. 8 ust. 1 i 2 tej ustawy – wyłącza dotychczasowego przedstawiciela Skarbu Państwa od udziału w dalszym postępowaniu. Nie powoduje to jednak, że Prokuratoria Generalna staje się przedstawicielem materialnoprawnym Skarbu Państwa, którym jest nadal jednostka organizacyjna, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie (art. 67 § 2 zd. pierwsze k.p.c.). Podejmowanie czynności procesowych przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa, o czym stanowi art. 67 § 2 k.p.c., polega więc na zastępstwie procesowym Skarbu Państwa jako strony postępowania sądowego. Powołane wyżej przepisy przesądzają, że Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa jest instytucjonalnym pełnomocnikiem procesowym Skarbu Państwa. Taka rola procesowa tej instytucji, znajduje potwierdzenie w przepisach procedury cywilnej – art. 161 zd. drugie, art. 87¹ § 3 i art. 99 k.p.c.

Według art. 8 ust. 1 u.p.g.s.p., zastępstwo procesowe Skarbu Państwa przez Prokuratorię Generalną jest obowiązkowe, jeżeli wartość przedmiotu sprawy przewyższa kwotę 1.000.000 zł. Powołany wyżej przepis w zw. z art. 67 § 2 k.p.c. został więc naruszony przez Sąd Okręgowy, który mimo, że wartość przedmiotu sporu wynosiła 5 mln złotych rozpoznał sprawę bez udziału Prokuratorii Generalnej Skarbu Państwa jako zastępcy procesowego pozwanego Skarbu Państwa. Naruszenie art. 8 ust. 1 u.p.g.s.p. w zw. z art. 67 § 2 k.p.c., nie powoduje

nieważności postępowania z przyczyny określonej w art. 379 pkt 2 k.p.c. Zgodnie z tym przepisem, nieważność postępowania zachodzi, jeżeli pełnomocnik strony nie był należycie umocowany. Z mocy przepisu zawartego w art. 8 ust. 1 w zw. z art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, wynikało pełnomocnictwo procesowe dla Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, jako instytucjonalnego pełnomocnika procesowego Skarbu Państwa bez potrzeby udzielania jakiegokolwiek umocowania przez przedstawiciela materialnoprawnego Skarbu Państwa występującego w sprawie. Z tego względu w zaistniałej sytuacji procesowej nie można mówić o wadliwym umocowaniu Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa jako pełnomocnika procesowego Skarbu Państwa. Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa jako jednostka organizacyjna Skarbu Państwa oraz występujący w jej imieniu radcowie, nie muszą składać, zgodnie z art. 126 § 3 k.p.c., pełnomocnictwa procesowego. Jak stanowi art. 15 ust. 1 i 2 u.p.g.s.p., czynności zastępstwa przed sądami wykonują radcowie ewentualnie, Prezes i wiceprezesi Prokuraturii Generalnej, przy czym, dokumentem upoważniającym radcę Prokuraturii Generalnej do wykonywania czynności zastępstwa jest legitymacja służbowa (art. 15 ust. 3).

Przepisy o nieważności postępowania mają charakter szczególny, podlegają więc ścisłej wykładni. Z tej przyczyny, naruszenia art. 8 ust. 1 u.p.g.s.p. w zw. z art. 67 § 1 k.p.c. nie można zakwalifikować jako uchybienia procesowego określonego w art. 379 pkt 2 k.p.c., które dotyczy wadliwego umocowania pełnomocnika procesowego strony. Zarzutu naruszenia powołanych wyżej przepisów nie uzasadnia także – podniesiona w skardze kasacyjnej okoliczność – że w postępowaniu przed Sądem Okręgowym za pozwanego działał radca prawny B. D. W orzecznictwie Sądu Najwyższego zaakceptowano możliwość sanowania na etapie postępowania odwoławczego uchybienia procesowego spowodowanego reprezentowaniem strony przed sądem pierwszej instancji przez wadliwie umocowanego pełnomocnika procesowego, poprzez akceptację przez mocodawcę czynności dokonanych przez tego pełnomocnika (por. uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 8 lipca 2008 r., III CZP 154/07, OSNC 2008, nr 12, poz. 133). Wprawdzie w powołanej uchwale przyjęto, że występowanie w charakterze pełnomocnika procesowego osoby, która nie może być

pełnomocnikiem, oznacza brak należytego umocowania powodującego nieważność postępowania, jednakże nie dotyczy do sytuacji, która miała miejsce w sprawie. Nie jest bowiem wykluczone, aby w postępowaniu z udziałem Skarbu Państwa, w której udział Prokuraturii Generalnej jest obligatoryjny, mógł występować także radca prawny (por. art. 17 ust. 1 u.p.g.s.p.).

Istota uchybienia procesowego Sądu Okręgowego polegała na zaniechaniu podjęcia właściwych czynności umożliwiających udział, umocowanego z mocy ustawy, pełnomocnika pozwanego w postępowaniu sądowym. Niezapewnienie udziału w sprawie Prokuraturii Generalnej, jako obligatoryjnego zastępcy procesowego Skarbu Państwa, może być oceniane jedynie przez pryzmat przesłanki nieważności postępowania określonej w art. 379 pkt 5 k.p.c., tj. pozbawienia strony możliwości obrony swych praw. Wystąpienie tej ostatniej przyczyny nieważności postępowania zależy jednak od oceny konkretnych okoliczności postępowania (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2005 r., IV CK 244/05, Lex nr 399735). Okoliczności sprawy uzasadniają wniosek, że na etapie postępowania przed sądem pierwszej instancji doszło jedynie do utrudnienia, a nie umożliwienia prawa do obrony strony pozwanej. Potwierdza to wynik postępowania przed Sądem Okręgowym.

Uwzględniając powyższe Sąd Apelacyjny nie mógł w postępowaniu apelacyjnym badać naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 67 § 2 k.p.c. w zw. z art. 8 ust. 1 u.p.g.s.p. ponieważ w apelacji nie podniesiono takiego zarzutu procesowego, a uchybienie tym przepisom postępowania, nie spowodowało nieważności postępowania przed Sądem Okręgowym. Dlatego też zarzuty naruszenia art. 378 § 1 k.p.c. i art. 379 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 386 § 2 k.p.c. były nie tylko niedopuszczalne, ale także merytorycznie nieuzasadnione.

Z tych przyczyn skarga kasacyjna podlegała oddaleniu na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. O kosztach postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 102 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. i art. 398²¹ k.p.c. O kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powódce w postępowaniu kasacyjnym orzeczono na podstawie przepisów § 13 ust. 4 pkt 2 w zw. z § 6 pkt 7, § 19 oraz § 2 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie

opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz. U. Nr 163, poz. 1348 ze zm.).